

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur,
trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Att forma marken och skapa upplevelse

Om hur nivåskillnader och höjdsättning påverkar den rumsliga upplevelsen av en plats

Cecilia Söderholm

Självständigt arbete, 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2015

Att forma marken och skapa upplevelse. Om hur nivåskillnader och höjdsättning påverkar den rumsliga upplevelsen av en plats.
Shaping the land – creating experience. How different levels and grading affect the spatial experience of a place.

Cecilia Söderholm

Handledare: Ann Bergsjö, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Carola Wingren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Arne Nordius, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0775
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2015
Omslagsbild: Cecilia Söderholm
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: höjdsättning, höjdskillnad, nivåskillnad, markform, rumslighet, platsskapande.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete har varit att skaffa en både bredare och djupare förståelse för hur olika platser påverkas av hur marken är formad. Hur påverkar markens form hur en plats upplevs, hur det känns i kroppen, hur människor agerar, rör sig, tittar?

Huvudfrågan har under arbetets gång varit: hurdan är den rumsliga upplevelsen av en plats, med hänsyn till markens form och lutning?

Metoden för att finna svar har varit att dels söka i litteratur, se vilka teorier det finns om detta sedan innan, och om det finns några motstående teorier. Dels har jag valt ut och besökt ett antal platser där jag iakttagit både mina egna upplevelser samt andra människors agerande.

Trots att höjdsättning av mark och utformning av mark – med olika terrasseringar, slänter m.m. – är en stor och viktig del i landskapsarkitektens yrkesroll, visade det sig inte finnas mycket litteratur i ämnet. Kunskapen kring detta verkar istället förvärfvas genom att jobba med dessa frågor tillsammans med erfarna kollegor. Den litteraturteori som finns är i stort sett samstämmig kring hur slänter, höjder, dalar etc. påverkar vår rumsliga upplevelse.

Från platsbesöken har jag kunnat konstatera att det jag läst i teorin mestadels stämmer överens med mina iakttagelser, men jag anser att rumslig upplevelse är mer komplext än vad jag läst mig till. Förutom att upplevelsen skiljer sig markant åt beroende på hur lång du är, så har jag noterat att slänters lutning har stor påverkan på rummets känsla och utbredning. Samverkan mellan avstånd i höjd och i plan skulle kunna utforskas mer.

Min slutsats är att arbetet med att forma och modellera marken verkligen är en tillgång i gestaltungsarbetet, samt att landskapsarkitekter bör utnyttja sin breda kompetens om både den tekniska och den rumsliga aspekten, för att rita och utforma funktionella platser som är tydliga och intressanta. Att höjdsättning är ett lika viktigt och intressant verktyg som materialval och växtlighet.

Abstract

The purpose of this thesis is to gain a broader and deeper understanding of how different places are affected by how the land is shaped. How does landform affect how a place is perceived, feelings in your body, how people act, move, direct their body and gaze?

The main question has been: what is the spatial experience of a place like, considering the shape and slope of the ground?

The method to answer this has partly been to search literature, to see which theories there already are on the subject, and if there are any conflicting theories. Secondly I have chosen and visited a number of sites, where I have observed both my own experiences and other people's actions.

Although land modelling and the shaping of land – with terraces, slopes etc. – is a large and important part of the landscape architect's role, there weren't a lot of literature on the subject. Knowledge about this seems to be acquired by working with these issues together with experienced colleagues. The theories in literature are virtually consistent on how the spatial experience is influenced by slopes, hills, valleys, etc.

From the site visits I have learned that the theories in the literature pretty much match my observations, but that spatial experience is more complex than what I've read. Besides that the experience differs significantly depending on how tall you are, I have noticed that the gradient of a slope has a major impact on the perception of the space and its size. The interaction between the distance in elevation and in plan, and its influence could be explored deeper.

My conclusion is that the task to shape the land really is an asset in the design process, and that landscape architects should use its expertise in both technical and spatial issues to design functional places that are distinct and interesting. Land modelling is a tool as important and interesting as choosing materials and plant.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
Abstract.....	4
Inledning	7
Syfte.....	7
Mål	7
Frågeställning.....	7
Avgränsning.....	7
Begrepp som används.....	8
Metod och material.....	9
Litteratur	9
Platsbesök	9
Teori.....	10
Allmänt.....	10
Form	11
Upplevelse av olika markformer och nivåskillnader.....	13
Att skapa rum.....	15
Visuellt/vyer	16
Rörelse.....	16
Analys – undersökning av platser.....	19
Stora torget, Falun.....	20
Rinmansparken, Eskilstuna	22
Upphöjd park vid Västervikstorget, Strängnäs	24

Lurudden, avsats på väg upp mot kvarnen, Strängnäs	26
Västerviksparken, Strängnäs	28
Kvarteret Freja, Strängnäs	30
Pelousen i Hagaparken, Solna.....	32
Vasaparken, Norrmalm, Stockholm	34
Mandelparken, Södermalm, Stockholm	36
Nyköpingshus, Nyköping	38
Brandholmen, Nyköping	40
Strömparken, Norrköping	42
Chamberts plats, Norrköping.....	44
Diskussion	46
Jämförande reflektioner	46
Befintlig litteratur	47
Allmän problematik.....	47
Följdfrågor.....	47
Hur stärka inflytande?	48
Slutsats	48
Referenser.....	49

Inledning

Along with vegetation, grading counts as one of the most important design tools with which landscape architects work.

(Petschek 2008, s. 12)

Vår värld är inte plan, och allt som oftast vid byggnation måste markens nivåer ändras och anpassas till ett flertal aspekter: eventuella byggnaders entréer, omhändertagande av dagvatten, omgivning/anslutande mark, grundläggningsteknik, tillgänglighet/framkomlighet för människor och fordon. Man vill dessutom ofta uppnå massbalans inom området, av både kostnads- och miljöskäl.

Som student började jag ofta med de tekniska bitarna, avvattning och tillgänglighet, det rent matematiska, att få ihop nivåerna. Den rumsliga aspekten fick inte alltid lika mycket fokus, men har vävts in mer allteftersom jag jobbat med den typen av uppdrag. Kunskap om hur markmodellering påverkar den rumsliga upplevelsen har växt fram genom att ”göra”, och i samtal med mer erfarna kollegor.

I uppdrag där bygghandlingar ska tas fram kommer man till syvende och sist alltid till

höjdsättning. Det är också då man tydligt märker om gestaltningstankarna i de tidigare skedena fungerar eller inte. Jag upplever att just de estetiska aspekterna av markmodellering ofta får stå tillbaka för de tekniska behoven, istället för att vävas ihop med dem.

Jag ser det som ett problem att man som landskapsarkitekt ofta kommer in sent i processen. Min vilja är att höjdsättning och markmodellering ska komma in i ett mycket tidigare skede av gestaltningen, för att kunna införlivas i hela processen på ett bättre sätt. Det ger också möjlighet att tidigt påverka byggnaders utformning och läge i landskapet.

Syfte

Syftet med arbetet är att skaffa mig en bredare förståelse för hur markmodellering påverkar de människor som vistas på en plats. Att undersöka just den rumsliga upplevelsen, och inte den tekniska aspekten.

Mål

Målet med arbetet har varit att undersöka hur markmodellering påverkar den rumsliga upplevelsen av en plats.

Jag har en idé om att nivåskillnader i mark påverkar hur vi rör oss, hur vi riktar oss, vart vi tittar och hur vi känner oss. Jag vill med

det här arbetet på ett tydligt och lättfattligt sätt sammanställa och visa på vilket sätt olika typer av markmodellering påverkar oss människor i vår uppfattning om rummet.

Utifrån den teori som finns om höjdsättning och rumslig upplevelse avser jag att undersöka några utvalda platser, samt göra min egen analys av dessa platser.

Jag kommer också redovisa den teori jag funnit kring markmodellering och dess påverkan på oss människor.

Upplevelser i kroppen är förstås något subjektivt, och olika för olika personer. Genom att studera litteratur i ämnet, besöka och undersöka olika platser, försöker jag ändå få fram något generellt rådande att utgå ifrån.

Frågeställning

Den fråga som jag sökt svar på i arbetet med denna uppsats är:

– **Hurdan är den rumsliga upplevelsen av en plats, med hänsyn till markens form och lutning?**

Avgränsning

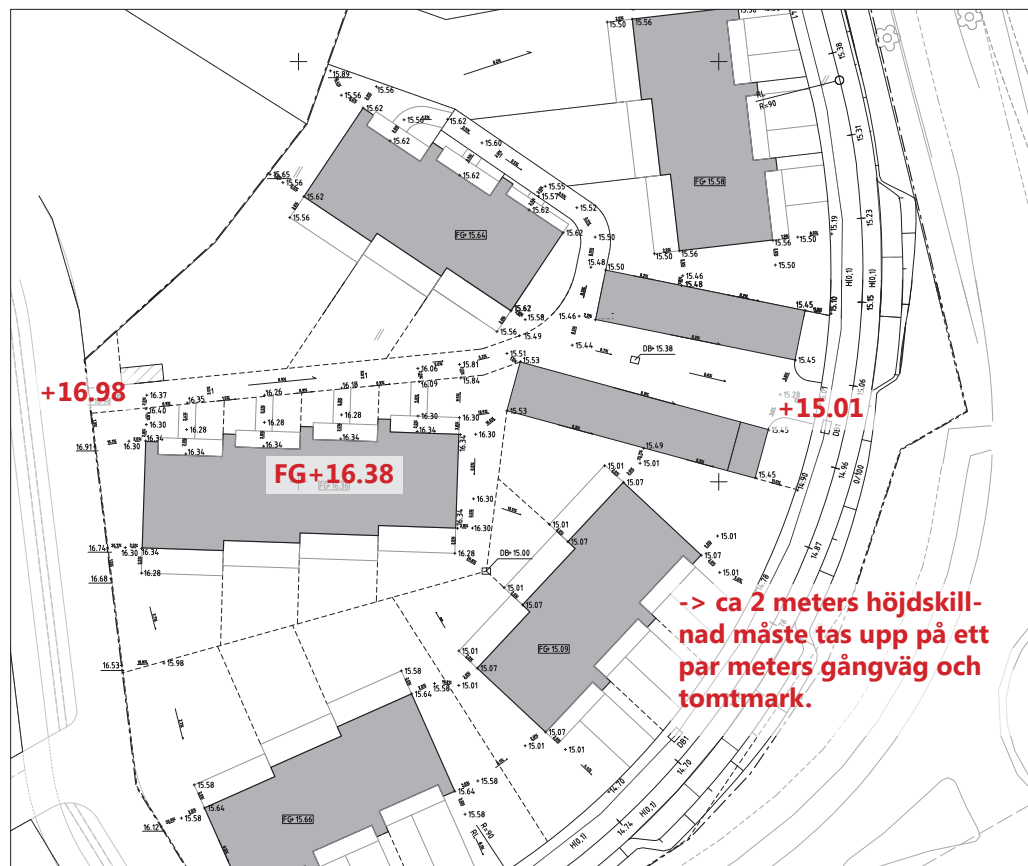
Jag inser att det finns fler aspekter som kan påverka upplevelsen av en plats. Personliga

aspekter såsom kulturell bakgrund, ålder, kroppslängd etc. Miljöpsykologiska aspekter, klimat etc. påverkar också hur man upplever och vill använda en plats. För mer mångfacetterade iakttagelser behövs längre studier, och det har inte rymts inom tidsramen för detta arbete.

Begrepp som används

När man vill diskutera och beskriva de olika aspekterna av höjdsättning är det ibland svårt att hitta svenska ord där det råder konsensus kring betydelsen. Jag listar och förtydligar här de begrepp jag använt i uppsatsen.

- Avvattning – omhändertagande av dagvatten.
- Dagvatten – regn- eller smältvatten som rinner av från hårda ytor (SMHI 2014).
- Markform – hur marken är formad.
- Markmodellering – formande av mark, ord taget både från engelskans "land modelling", projekteringsvärldens byggande av "markmodell", och det skulpterande verbet "modellera".
- Massbalans – alla massor inom ett arbetsområde återanvänds (Trafikverket 2014).
- Plan mark – problematiskt begrepp, eftersom plan mark kan vara lutande. Används här som horisontellt plan mark.

Figur 1. Kv. Sockan i Strängnäs. Ett projekt där marken ser plan ut, hus ritas in, och man får sedan stora tillgänglighetsproblem vid höjdsättningen. – Exempel där höjdsättningen kommer in så sent att det inte finns något utrymme att spela på, det är näst intill omöjligt att ens få till de mest basala tillgänglighetsbehoven. – Det är vanligt att en yta som ser plan ut är ett lutande plan, och att när byggnader ritats in så blir nivåskillnaderna mellan de olika byggnaderna/entréerna stora.

Metod och material

Landform serves as the base for all outdoor activity and may be thought of as both an artistic and utilitarian element in its design applications.

(Booth 1983, s. 1)

Undersökningen har genomförts i två huvuddelar: litteraturstudier, samt platsbesök.

Litteratur

Metoden för att hitta teorier kring hur nivåskillnader påverkar den rumsliga upplevelsen har varit att läsa in mig på litteratur om höjdsättning, markmodellering och topografi. För att finna relevant litteratur har jag sökt i bibliotekets databas, sökt på internet samt diskuterat med min handledare Ann Bergsjö. Jag har även sökt i referenslistor i de böcker jag läst.

Platsbesök

För att uppfylla mina mål har jag valt att analysera befintliga platser med olika typer av markform.

Jag har valt platser med olika stor nivåskillnad, och med olika typer av form och slänter för att få en mångfald, bredd och variation i

mitt urval. Platserna är valda utifrån platser jag känt till sedan tidigare, platser jag slumpmässigt stött på, samt platser jag fått rekommenderade. Jag har även letat i kommunala parkprogram efter lämpliga platser.

Platserna som undersöks redovisas med kartor, illustrationer och fotografier.

Jag har främst använt mig själv som referensperson vid upplevelsen av platserna, detta för att fånga en subjektiv upplevelse. Jag har iakttagit min känsla, hur blicken sökt sig, samt hur jag velat röra mig på platsen. För att bredda intrycken har jag även iakttagit barn och vuxna på plats, studerat hur de rört sig.

Frågor som används för att utvärdera en plats är:

- Känns platsen öppen eller sluten?
- Känns det behagligt eller obehagligt?
- Känner jag mig iakttagen eller inte?
- Vill jag vara stilla eller röra mig?
- Åt vilket håll vill jag vara/röra mig?
- Vartåt vänds blicken?
- Hur rör sig andra människor här?

Jag har också försökt att vara öppen för

intryck, tankar och känslor som väcks på plats. Jag vill följa spontana tankegångar och känslor, ställa följdfrågor som kanske bara är aktuella för en viss plats eller utformning.

Vid redogörelsen för respektive plats anger jag också hur jag anser att de analyserade platserna illustrerar teorin. I den slutliga diskussionen tar jag upp jämförelser mellan olika platser, samt hur teorin stämmer överens med min erfarenhet. Arbetet avslutas med en slutsats, där jag kort sammanställer mina tankar kring ämnet.

Figur 2. Utsiktsplats med avigt placerad bänk.

Teori

Topography is perhaps the least changing and the most easily changed element of landscape. Once implemented, landform is likely to endure over centuries. The gradients we form of land make movement tough, or easier, evocative or dull. Gravity dictates a culture of levelling ground for use, but the design of topography is also a poetics of movement up and down.

(Dee 2012, s. 15)

Allmänt

Topografi påverkar många ting på en plats, t. ex. dess estetiska karaktär, uppfattningen om rummets gränser, vyer, dränering, mikroklimat, hur marken brukas. Att modellera marken är således ett kraftfullt verktyg som påverkar många aspekter kring hur en plats både uppfattas och används (Booth 1983, ss. 1, 16-17).

Olika topografi leder till olika möjligheter att - på ett för platsen respektfullt sätt - placera byggnader, vägar och annan infrastruktur. Platt mark gör det t. ex. möjligt att fritt lägga ut olika funktioner, de kan få olika riktningar

och former, alternativen är flera. Resultatet är ofta rutnätsmönster. På brantare mark är möjligheterna färre. Vägar följer ofta dalgångar (Booth 1983, ss. 15-16).

Vad i ett landskap skapar möjlighet till igenkänning? Platser förändras kontinuerligt, dels genom vår rörelse genom landskapet - vårt perspektiv/våra vyer ändras, dels genom landskapets förändring vid t. ex. olika väderlek, eller vid olika årstider - blommor slår ut, färger förändras. Topografin är basen som skapar igenkänning, den bakgrund mot vilken (det övriga) livet kan utspela sig (Leatherbarrow 2004, ss. 200, 201, 205).

Vi människor söker alltid (medvetet eller omedvetet) efter en kontext, ett sammanhang. Både för oss själva och för andra människor och föremål (Loidl & Bernard 2003, s. 33). Det är därför naturligt för människor att skapa sig en rumslik uppfattning, att läsa in rummet, vad som är innanför och vad som är utanför. Utifrån det kan konstateras att rumslighet är en abstrakt skapelse, skapad utifrån och kring en människa (Loidl & Bernard 2003, ss. 48, 55). Rumslighet existerar inte utan människor, eftersom det är något vi skapar kring oss.

Figur 3. Slänt vid skatepark i Göteborg, nyttjas till sittplatser.

Form

Plana horisontella ytor saknar mark som ger vertikala gränser. Slänter och höjder behövs för att kunna avgränsa rummet med enbart markens hjälp (Booth 1983, s. 11).

Norman K. Booth delar in landskapets former i fem olika huvudtyper: den plana marken, den konvexa och den konkava formen, samt ås och dal. Konvex och ås är båda mark upphöjd över omgivningen, konkav och dal är nedsänkta. Konvex och konkav är punkthöjder/-sänkningar, ås och dal är linjära/linjeformade. Ute i det verkliga landskapet är de olika typerna förstås integrerade och uppblandade med varandra, med gradvis övergångar sinsemellan (Booth 1983, s. 34).

Karaktärsdrag för de olika typerna:

Plan mark: Mark som är plan upplevs parallell med horisonten. Plan horisontell mark är den mest stabila. Geologiska krafter som erosion och tyngdkraft har verkat "färdigt". Eftersom ingen energi behöver slösas på att balansera och kompensera dragningskraften känner man sig bekväm och stadig på foten när man står, går eller sitter på plan mark. Man slipper den lutande känslan, känslan av att eventuellt falla eller tippa över när man står på plan mark (Booth 1983, s. 34).

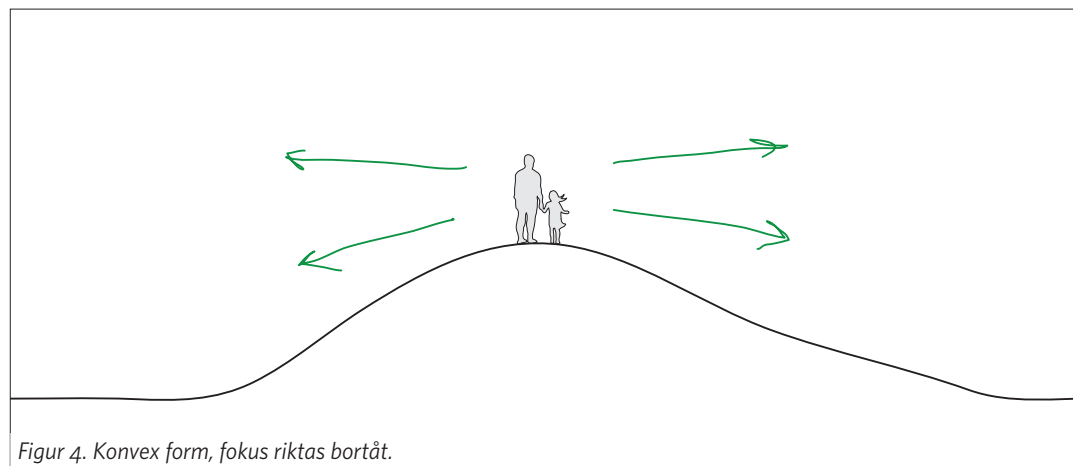
Öppen plan mark saknar en tredje dimension, och framkallar en öppen, rymlig, exponerad känsla. Inget stängt definierat rum, inget privat, inget skydd. Detta åtgärdas antingen genom att modellera om marken, och/eller tillsätta byggda element och växtlighet (Booth 1983, s. 35).

På plan mark blir varje högre objekt ett landmärke, tydligt synligt från håll (Booth 1983, s. 35).

En helt plan yta tolkas dock av ögat och hjärnan som konkav till formen. För skapa en plats som ska upplevas som plan bör den alltså utformas svagt konvex (Bergsjö 2013).

Att skapa plan mark är grundläggande. Platser med enbart kuperad mark må vara estetiskt vackra, men blir opraktiska och obrukbara. En plattform möjliggör bebyggelse och ett större utbud av aktiviteter. Plan mark ges inte så mycket utrymme i den litterära diskussionen om markmodellering, möjligtvis för att den tas för given (Leatherbarrow 2004, s. 114).

Konvex: Den konvexa marktypen är en punkthöjd i landskapet. Jämfört med plan mark är konvex mark en dynamisk, aggressiv, spännande landform som utstrålar makt och styrka, som trotsar gravitationen. Kyrkor och andra viktiga byggnader placerades ofta på höjder just för att inge respekt, de var något

man skulle se upp till. Att röra sig uppför, att komma till toppen av något, inger större känsla av respekt och vördnad än att gå ned till något (Booth 1983, s. 39).

Konvexa landformer utgör väggar som definierar andra rum. Ju högre och brantare väggar/slånter, desto tydligare definieras rummet (Booth 1983, s. 40).

En konvex punkt kan fungera som landmärke om det står ensamt i landskapet (Booth 1983, s. 40).

En person som befinner sig på en höjdpunkt har en extrovert känsla. Vyer skapas längre bort och nedåt i landskapet. En person på en höjdpunkt riktar därför mer fokus bort mot andra platser i landskapet, än mot den punkt där hen befinner sig (Booth 1983, s. 42).

Ås: En ås är en höjdpunkt utsträckt längs en linje. Åsen definierar rum på samma sätt som den konvexa formen. En ås fungerar som avskiljande element mellan två rumsligheter/dalar, (vilket ofta syns på kartor) och bidrar till en känsla av "här" och "där" (Booth 1983, s. 44).

Åsens utsträckning ger upphov till rörelse. Den leder ögat framåt, och man rör sig helst

på eller parallellt med en åsrygg. Ändpunkterna på åsar erbjuder ofta de bästa vyerna (Booth 1983, s. 44).

Konkav: Den konkava formen är en skåliknande form i landskapet, och är grunden för all rumslig bildning. Man är avskuren från omgivande mark/platser. Graden av instängdhet beror på bredden på rummet, samt lutning och höjd på omgivande slånter (Booth 1983, ss. 46-48).

Konkav form bidrar till en inåtvänd och självcentrerad känsla. Människor i utrymmet riktar sitt fokus in mot mitten/botten. Det inger en känsla av avskildhet, isolering, fristad, skydd. Känslan av skydd är delvis falsk, eftersom man är sårbar från högre omgivande höjder (Booth 1983, s. 47).

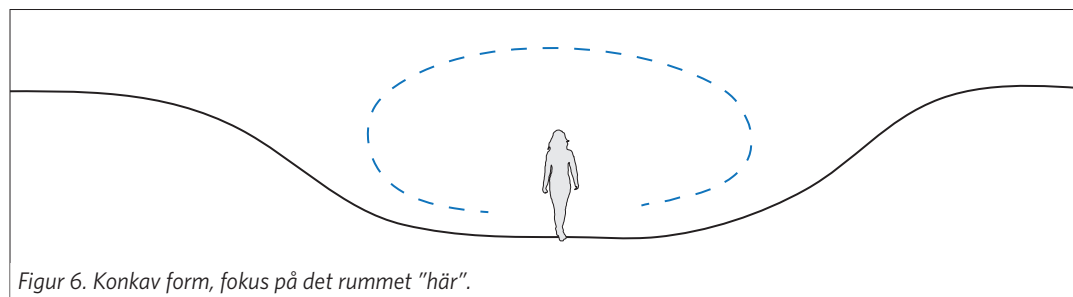
En konkav form kan skapa mikroklimat. Antingen varmare än omgivningen om det ofta

är lä och varmt (solfickor), eller kallare om kall luft rinner ner och inte kommer vidare (köldhål) (Booth 1983, s. 48).

En dal har samma rumsliga egenskaper som den konkava formen, men med linjära egenskaper som åsen. Dalen är lämplig som transportled genom landskapet (Booth 1983, s. 48).

Figur 5. Gångväg följer höjdens fot.

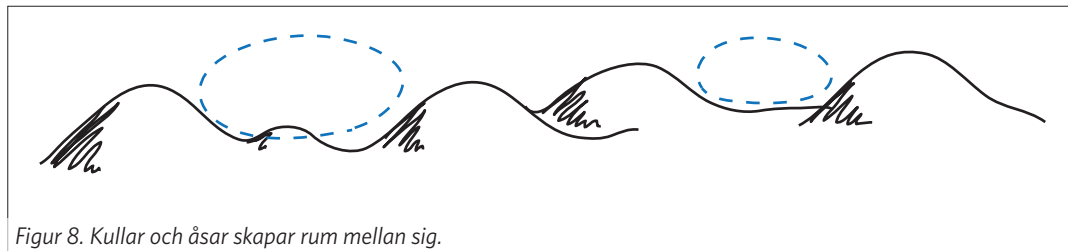

Figur 6. Konkav form, fokus på det rummet "här".

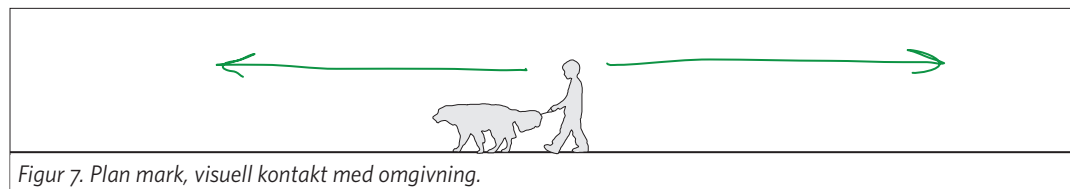
Upplevelse av olika markformer och nivåskillnader

Landskap som är plana upplevs ofta som öppna, man kan se långt. Därur kommer en stark känsla av (visuell) kontakt även med det som är längre bort. Olika platser ses som delar av helheten. På motsvarande sätt skapar berg, kullar och åsar avgränsare och en upplevelse av separation mellan dalarna. I en dalgång tar bergssidorna stor del av synintrycket/synfältet, och himlen begränsas till en mindre yta rakt ovanför dalen (Booth 1983, s. 8-9). I plana områden så verkar alltså topografin sammanhållande, medan berg och åsar delar upp landskapet i olika rumsligheter (Booth 1983, s. 2).

Mjuka markformer sägs kunna bidra till och väcka en sinnlig och avslappnad känsla, medan en grovhuggen och kantig terräng har en tendens att istället väcka känslor av spänning och aggression (Booth 1983, s. 11).

Figur 8. Kullar och åsar skapar rum mellan sig.

Figur 7. Plan mark, visuell kontakt med omgivning.

Rumslighet handlar om proportioner, upplevelsen av huruvida rummet är öppet eller slutet beror på proportioner. Och allt grundas i den mänskliga skalan. Väggen höjd kontra avståndet till väggen ("vägg" innebär här alla slags vertikala ytor som byggnader, murar eller slänter). Höjden räknas från betraktarens ögonhöjd. (Loidl & Bernard 2003, s. 52)

Horisonten förändras genom rörelse i rummet, t. ex. genom att man kommer närmare en topp som då skymmer en topp längre bort. Vilket leder till att rummet krymper eller expanderar medan man rör sig. Graden av slutenhet i ett rum ökar i takt med att arean inom ögats synfält upptas av golv och slänt/väggar, dvs ju högre upp horisonten kommer. Känsla

av full instängdhet inträffar när horisonten kommer över det normala synfältet, dvs över 1:1 avstånd:höjd (Booth 1983, ss. 51-52).

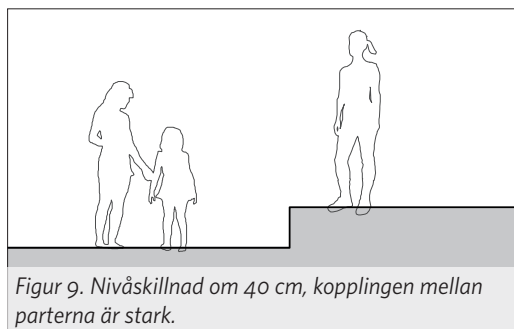
Människans synfält påverkar som sagt upplevelsen av öppenhet/slutenhet. Om proportionen avstånd till vägg:vägghöjd är 1:1 eller lägre ser vi inte himlen och känner oss helt inneslutna. Om det upplevs obehagligt eller som privat och tryggt beror på sammanhanget. Proportionen 2:1 på t. ex. ett torg kan också upplevas som instängt, eftersom man ofta ser torget från mitten och alltså upplever 1:1. 3:1 används traditionellt på gräsmattor i engelska landskapsträdgårdar. Det upplevs öppet på håll, och skyddat nära. Ligger proportionerna inom 4:1-6:1 upplevs platsen som öppen och öppenhet över 6:1 kan upplevas både som utlämnande och med frihetskänsla (Loidl & Bernard 2003, ss. 69-76).

En upphöjd yta uppfattas som viktigare än dess omgivning, jämför med en platå eller scen. En sänkning ger generellt en omhulldande, skyddande känsla. Att det finns något

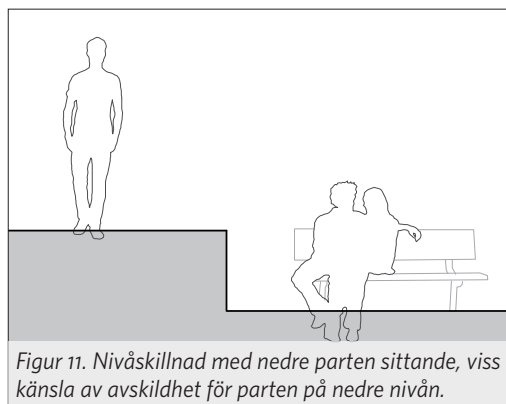
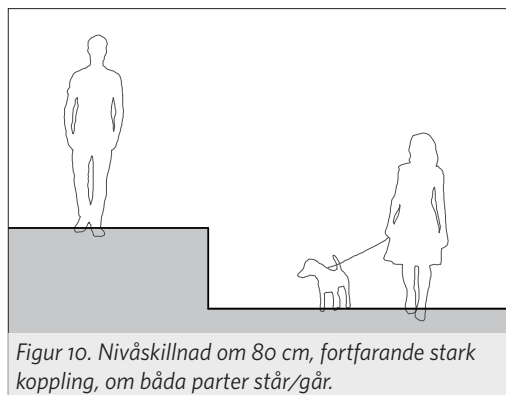
som behöves skydd, t. ex. barn eller ömtåliga växter (Loidl & Bernard 2003, ss. 80, 82).

Nivåskillnader skapar både en fysisk och en känslomässig separation mellan personer på de olika nivåerna. Ju större nivåskillnad, desto större separation. Upplevelsen är dock olika för personen på den nedre resp. den övre ytan. Det går inte att ange något exakt mått för hur nivåskillnader påverkar, eftersom det också är beroende av personernas längd/ögonhöjd (Loidl & Bernard 2003, s. 80).

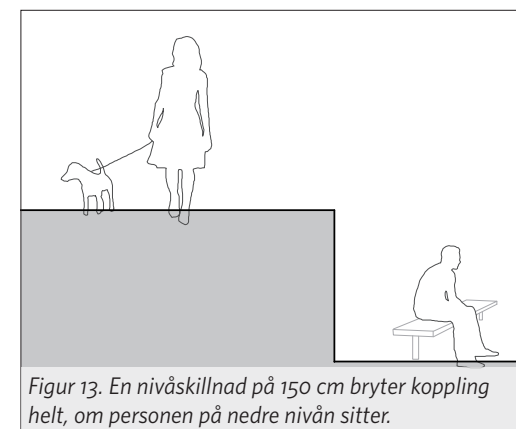
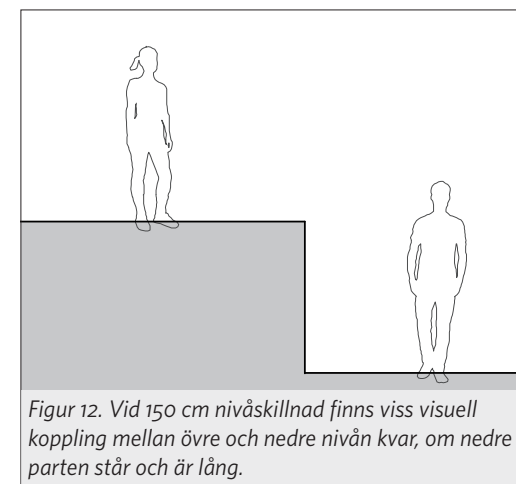
Separationen mellan de olika nivåerna sker gradvis, och läget för övergången skiljer sig åt mellan olika personer (pga olika ögonhöjd). Generellt kan sägas att vid 30-50 cm nivåskillnad upplevs rumslig självständighet, men alltså anknäring till omgivande nivåer (Loidl & Bernard 2003, ss. 80-82).

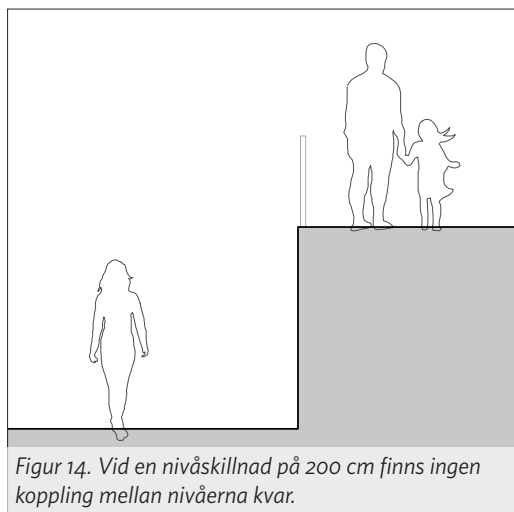
Vid en nivåskillnad om 70-150 cm blir den rumsliga självständigheten starkare. Det finns fortfarande en visuell koppling för stående vuxna. För barn och sittande på den lägre nivån bidrar den här höjdskillnaden starkt

till upplevelse av avskildhet (Loidl & Bernard 2003, ss. 80-82).

Över ögonhöjd upplevs ingen kontakt. På båda ytorna kan man vistas utan att känna anknytning till dem på det andra planet. Känsla av att andra kan se ned på en kan upplevas som obehaglig, och man kan uppleva sig som instängd och utsatt (Loidl & Bernard 2003, ss. 80-82).

Att skapa rum

Uppfattningen av rummet (beroende på markens form) kommer ur tre aspekter:

1. golvet
2. lutningen på omgivande slänter
3. horisonten

Alla tre variabler samverkar för att definiera rummet. Ju större golv, desto större upplevs rummet vara. Ju brantare slänter, desto tydligare uppfattas rummets gränser. Med horisont menas den övre marklinje som kan ses, t. ex. toppen på en ås, skog eller liknande. Med hjälp av dessa tre kan en variation av upplevelser skapas. T. ex. kan samma golvstorlek vara del i helt olika rumsliga upplevelser, beroende på hur omgivningens väggar ser ut (Booth 1983, ss. 49-52).

Hans Loidl och Stefan Bernard menar att det är övergångarna mellan olika lutningar som utgör gräns mellan de olika rummen, vilket inte begränsar rummet till att vara ett golv med plant golv. Skarp gräns mellan olika lutningar (som vid terrassering) skapar tydligare rumsgränser. Vid mjuk markmodellering behövs annat som förstärker/framhäver rummet, t. ex. en stark form eller avvikande markmaterial. (Loidl & Bernard 2003, ss. 50, 77-78)

En rumslighet på en sluttning upplevs som mest behaglig när riktningen på rummet och riktningen på terrängen samverkar, dvs att längdriktningen på rummet går tvärs emot höjdkurvorna. Samverkar de inte kan det åtgärdas genom att antingen modellera om marken (dvs vrida höjdkurvorna), eller genom att sätta in väggar (växtlighet, murar etc.) för att minska och vrida rummet (Loidl & Bernard 2003, s. 139).

Visuellt/vyer

Landskapets olika former är grunden för att kunna skapa utsiktplatser och vyer. Utan nivåskillnader skulle vissa typer av vyer och inramningar av landskapet inte finnas (Leatherbarrow 2004, s. 18).

Landskapets form påverkar riktningen på ett rum. Blicken följer rummets riktning. Vid öppna platser söker sig blicken mot öppna och låga platser/ytor (Booth 1983, ss. 52-53).

Rörelse

Platser uppfattas på olika sätt när man är stilla eller i rörelse. Första mötet med en ny plats sker när man är i rörelse (enda sättet att nalkas, komma till och in i en plats). På så sätt är entréen, första mötet och konfrontationen kopplade till rörelse (Dee 2012, s. 15).

Trädgårdsgångar rymmer rörelse genom att följa och/eller förstärka landskapets konturer (Leatherbarrow 2004, s. 18).

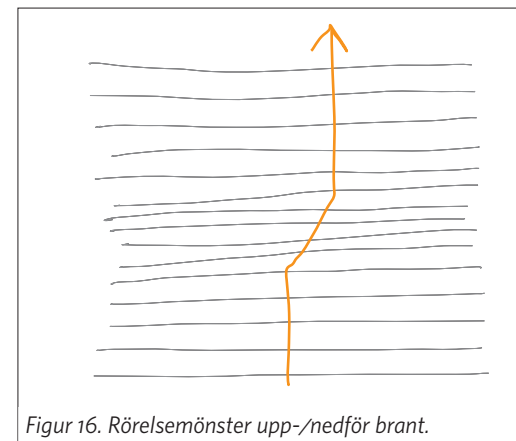
Stigar anger koppling mellan olika platser. Om det inte finns tydliga stigar läser människor av terrängen och följer den. I första hand längs överkanten eller nederkanten på en slänt, eller längs foten på en kulle. Om kullen

är låg så ökar sannolikheten att man genar tvärs över toppen (Loidl & Bernard 2003, ss. 103-104)

Höjdskillnader undviks/gås runt på samma sätt som runt t. ex. ett buskage. Eller sneddass mjukt över. Man väljer den mjukaste gånglinjen, med så få lutningsändringar som möjligt, försöker gå på skrå. Nedsänkningar verkar utgöra mindre motstånd att gå tvärs över än upphöjningar, möjligtvis för att man då hela tiden har överblick över vägen och målet (Loidl & Bernard 2003, s. 107). Jordmassor kan därför användas för att styra människor, runt kullar och genom dalliknande öppningar (Booth 1983, s. 60).

Figur 15. Skolgård i Hällefors, där jordmassor lagts upp till vallar som skapar rum och tydligare leder mot entré.

Figur 16. Rörelsemönster upp-/nedför brant.

Korta branter korsas på tvären, långa branter sneddar/zickzackar man uppför. Ju brantare slänt, desto tätare zickzack. (Loidl & Bernard 2003, s. 108).

Om man inte lyckas lägga gångvägar enligt det naturliga rörelsemönstret skapas stigar och genvägar, över gräsmattor och genom planteringar. För att motverka spontana stigar och genvägar kan gångvägen sänkas något. 5-15 cm sänkning räcker för att man ska vara mer benägen att följa gångvägen. 30-50

cm ger starkare kontroll, men fortfarande utan att man känner sig instängd. Ju större höjdskillnad, desto bredare bör vägen vara för att inte upplevas som obehaglig (Loidl & Bernard 2003, ss. 110, 121).

Man söker sig automatiskt till avsatser (terrasser) i slänten, eftersom det är bekvämare för kroppen att gå och stå där (Loidl &

Bernard 2003, s. 108). En person är mer benägen att känna sig trygg och avslappnad om hen står på plan mark än på sluttande mark. Den obekväma känslan i att stå på lutande mark framkallar ofta en rörelse (Booth 1983, s. 11). Man kan utnyttja det, och med hjälp av marken frammana antingen stillhet eller rörelse, genom att låta underlaget vara i våg alternativt lutande (Booth 1983, s. 52).

Markens form kan därför användas för att påverka riktning, fart och rytm hos både fotgängare och fordon/förare. Minsta motståndets lag följs, man söker sig till så plan och hindersfri väg som möjligt. Det kan utnyttjas enligt följande. För snabb genomfart, ha plan mark. För att vandra långsammare, använd slänter och nivåskillnader. För plats att stanna helt, välj igen helt plan mark (Booth 1983, ss. 58-59).

I sluttningar krävs det mer energi för att fokusera på fotnedsättning, samt för att balansera. För att skapa en plats som är bekväm att gå på så bör därför mängden slänt minimeras, och slänten bör inte överstiga 10% lutning (max 5% ur tillgänglighetsperspektiv). Om släntens lutning överstiger 10% , lägg hellre stigen diagonalt över höjdkurvorna för att minska stigens lutning (Booth 1983, ss. 58-59).

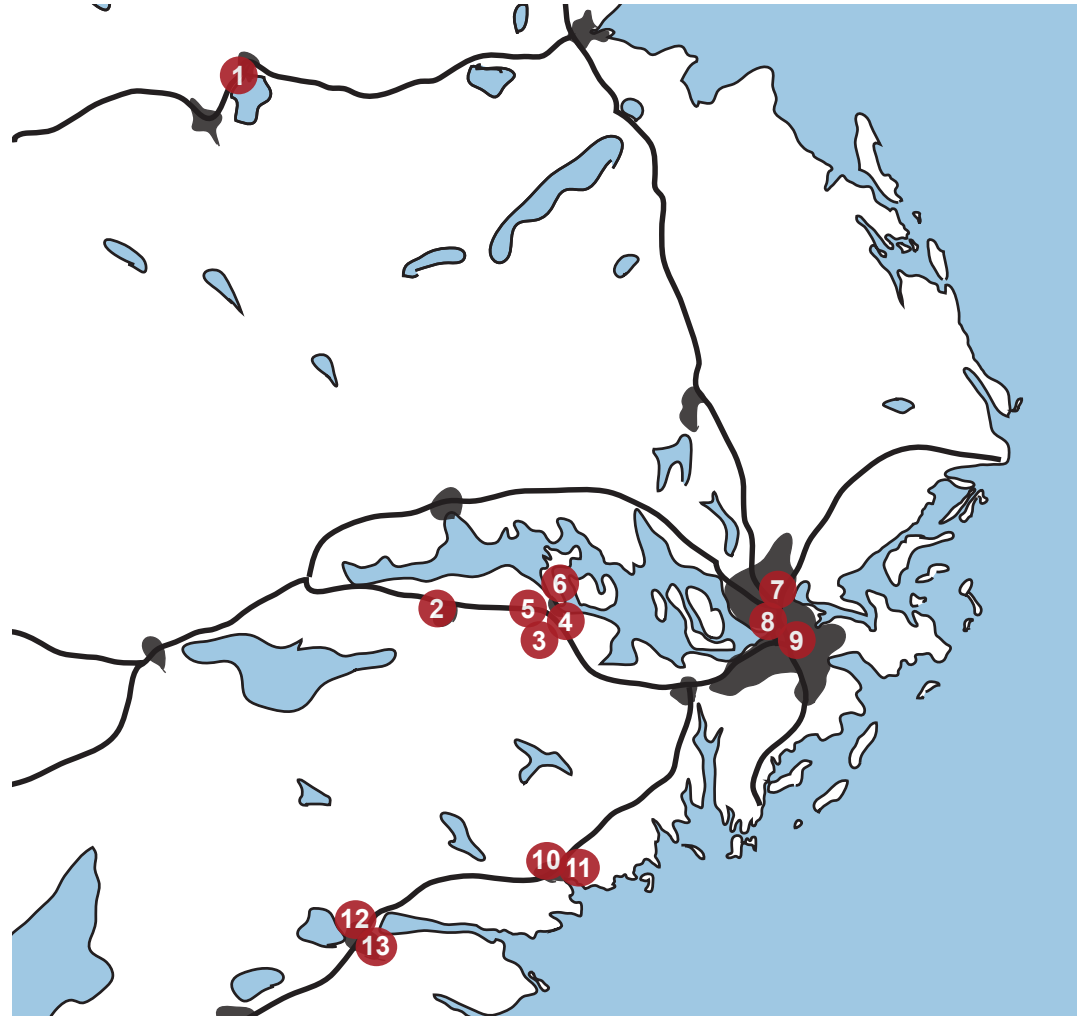

Figur 18. Kulle för lek, utsikt, pulkaåkning. Förskola i Mariefred.

Analys – undersökning av platser

Besökta platser

1. Stora torget, Falun
2. Rinmansparken, Eskilstuna
3. Västervikstorget, Strängnäs
4. Lurudden, Strängnäs
5. Västervikens lekplats, Strängnäs
6. Kv Freja, Strängnäs
7. Hagaparken, Solna
8. Vasaparken, Norrmalm, Stockholm
9. Mandelparken, Södermalm, Stockholm
10. Nyköpingshus, Nyköping
11. Brandholmen, Nyköping
12. Strömparken, Norrköping
13. Chamberts plats, Norrköping

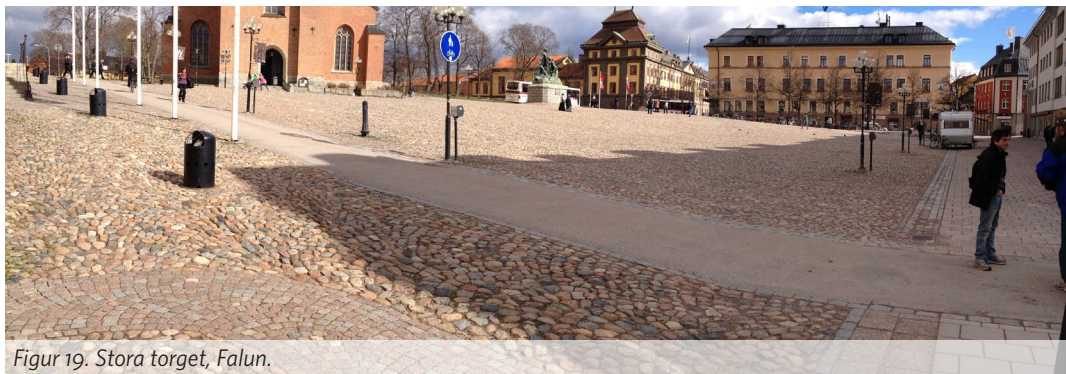

Stora torget, Falun

© Lantmäteriet, i2012/901

Stora torget i Falun är utformat som ett stort lutande plan. Höjdskillnaden är ganska stor, 3-4 meter, så trots ytans storlek upplevs den som brant lutande. Höjdkurvorna går parallellt med torgets längdsidor. Torget är omgivet av husfasader längs tre av sidorna, högst upp domineras vyn av Kristine kyrka.

Figur 19. Stora torget, Falun.

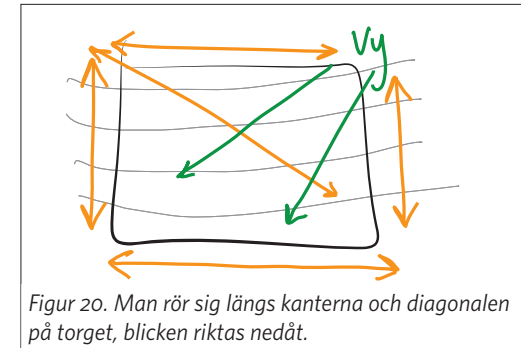
Torget är belagt med kullersten, vilket gör att fotgängare och cyklister i huvudsak söker sig till asfalterade stråk.

Iakttagelser

Det känns obekvämt att vara mitt ute på ytan, eftersom inga andra är där. Man känner sig utsatt och uttittad. Markbeläggningen gör det obekvämt att gå, man hänvisas till asfaltsbelagda gång- och cykelstråk. Det förstärkar känslan att det är bekvämast att röra sig längs kanterna/fasaderna.

Kyrkans placering högst upp i slänten, med torget framför, inger en känsla av respekt och vördnad.

Blicken dras till kyrkan korta stunder, men flyttas snabbt nedåt. Det känns besvärligare att lyfta blicken än att titta i nivå eller nedåt.

Figur 20. Man rör sig längs kanterna och diagonalen på torget, blicken riktas nedåt.

De flesta rör sig enbart över asfaltsstråken, förutom ett par ungdomar som "hänger" i ena hörnet, och några japanska turister som poserar med den stora kyrkan i bakgrunden.

Det finns inga ordnade sittplatser på torget, och inte heller någonstans där man spontant vill slå sig ned. (Nedre hörnet av torget är terrasserat, och med trädplantering. Där är mer ombonat och med sittplatser, men det upplevs inte som del av torgytan.)

Reflektion

Torget utformning är inte gjord för att skapa gemyt, utan för att visa på storhet och makt. Både från kyrkan och andra ståndsmässiga byggnader.

Figur 21. Stora torget, Falun.

Rinmansparken, Eskilstuna

© Lantmäteriet, i2012/901

Rinmansparken är en gammal lasarettspark i centrala Eskilstuna. Parken består i stort sett av gräsytor och solitärträd. Marken upplevs som plan, även om det är någon meters nivåskillnad från ena änden av parken till den andra. Gräsytorerna är vid närmare betraktande inte plana som en fotbollsplan heller, utan är svagt, svagt böljande.

Iakttagelser

Det är svårt att uppfatta var parken tar slut och omgivningen tar vid. Det finns inga nivå-skillnader som markerar gräns, rummet brer ut säg även förbi omgivande gator. Fokus rik-tas lätt mot gatorna och byggnader på andra sidan, eftersom det är där som det händer nå-got, där finns rörelser.

Det finns anlagda stigar åt de flesta håll och

riktningar, och där väg anses saknas har stigar trampats upp.

Även om lutningen är väldigt svag, så vänder man kroppen och blicken mot den lägsta delen av parken, och vidare bort mot andra sidan gatan.

Reflektion

Precis som teorin anger, så är parkens plana yta utan egna riktningar. Gångstigarna följer inte några terrängformer, utan leder kors och tvärs genom parken.

Det finns inget i markformen som styr rörelsen eller blicken. Det blir andra objekt som får styra, i det här fallet anlagda gångvägar. I andra fall skulle buskage eller möjligtvis skyltning påverka rörelseriktning.

Eftersom ytan är plan och öppen, och sikten sträcker sig längre bort än parkens gränser, så inkluderas även omgivningen i rumsligheten.

Figur 22. Upptrampad stig, Rinmansparken.

Figur 23. Rinmansparken, Eskilstuna.

Upphöjd park vid Västervikstorget, Strängnäs

© Lantmäteriet, i2012/901

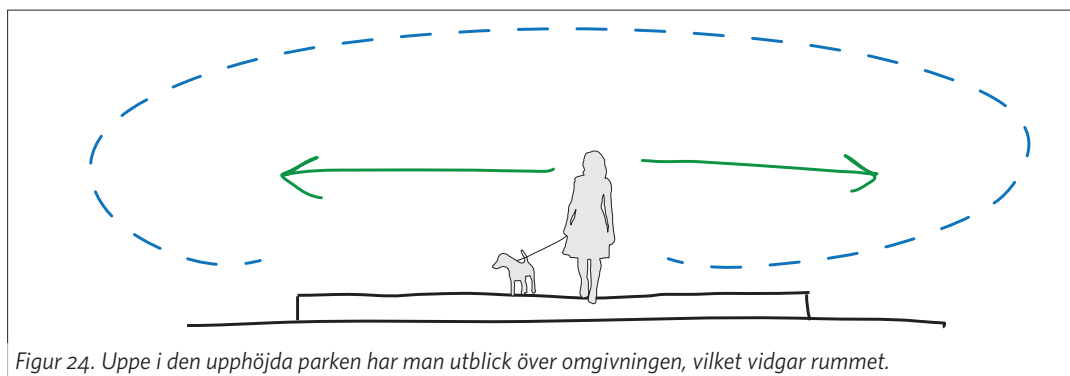
Vid Västervikstorget i Strängnäs finns en parkdel som är upphöjd ca 45 cm över sin omgivning (tre trappsteg). Parken består av en gräsyta, några träd, samt busk- och perennplanteringar samlade kring en sittplats i mitten. Parken är plan, upphöjningen avslutas längs tre av sidorna med låga stödmurar

mot omgivande mark. Ena långsidans terrassering är utformad som trappsteg/sittsteg riktade mot ett torg.

Iakttagelser

Platsen är lika plan som själva torget, men något upphöjd. Upphöjningen gör den lite fristående/avskild från sin omgivning, det är som att träda in i ett annat rum när man kliver upp där. Att sitta på trappstegen känns naturligt, det finns ett torg med människor, kiosker, hamnen och stadens hus att titta på.

Den avsedda sittplatsen i mitten används inte så mycket. Vid platsbesöket hade dessutom bänkarna flyttats ut på gräsmattan, så att man kan sitta i skuggan under ett träd. Att befinna sig uppe på parkytan ger en bra utblick åt alla håll (där inte vegetation är i vägen), och på

Figur 24. Uppe i den upphöjda parken har man utblick över omgivningen, vilket vidgar rummet.

Figur 25. Trappsteg längs parkens kant.

motsvarande sätt syns man också ganska bra.

Det är ganska mycket växtlighet, men man syns ändå rätt bra, så man tänker sig lite för vad man pysslar med.

Reflektion

Upphöjningen är för liten för att man ska känna sig riktigt uttittad, nivåskillnaden förstärker istället känslan av att parken är lite finare, och lite mer formell än genomsnittsparken.

Västervikstorget är ett exempel på en park som bara är lite upphöjd ovanför omgivningen. Att parken är som en plattform får den att upplevas som lite viktigare än omgivningen. Däremot upplevs det inte så att man som person i parken är viktig. Det känns inte som att stå på en scen.

Figur 26. Park på Västerikstorget i Strängnäs.

Lurudden, avsats på väg upp mot kvarnen, Strängnäs

© Lantmäteriet, i2012/901

Från Lurudden i Strängnäs kan man gå upp till kvarnen via en smal gångväg med trappor. Efter första trappan finns en avsats med parkbänkar, där man kan sitta och se ut över fjärden. Avsatsen är ca 1,3 m över trottoaren, vilket gör att man enkelt kan se in på avsatsen när man passerar.

Iakttagelser

Man vänder sig mot vattnet, med ryggen mot berget. Det är en tydlig koppling mellan den övre och nedre nivån, p g a visuell närhet.

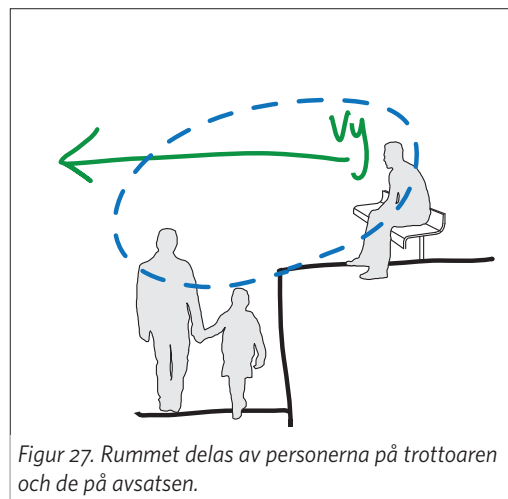
Så länge ingen passerar är det trevligt att sitta lite upphöjt och se ut över vattnet och Tosterön på andra sidan fjärden, man har bra utblick. Men så fort någon passerar känns avsatsen som ett utsatt läge. Man syns och hörs bra. På samma sätt känns det som att man hör

och ser allt som passerande sysslar med. Det upplevs lätt som närgånget, trots att man inte befinner sig så nära varandra.

Reflektion

Höjdskillnaden är inte tillräckligt stor för att klippa kopplingen mellan de som är på avsatsen och de som passerar nedanför. Alltså känner man sig iakttagen (och som om man smygtittar på andra) varje gång någon passerar.

Eftersom nivåskillnaden är för liten för att man ska känna ordentlig avskildhet, är platsen inte behaglig att vistas på. Den används

Figur 27. Rummet delas av personerna på trottoaren och de på avsatsen.

inte av någon, inte ens a-lagarna sitter här ibland. Om avsatsen skulle placerats ytterligare någon meter högre upp skulle den upplevas helt annorlunda, mycket mer avskilt.

Figur 28. Trappa upp till Luruddens avsats.

Figur 29. Lurudden, Strängnäs.

Västerviksparken, Strängnäs

© Lantmäteriet, i2012/901

Lekplatsen i Västerviken är placerad på parkytan mellan biblioteket (Mulleum) och gästhamnen med dess kaj och bryggor. Nivåmässigt ligger parken någon meter lägre än biblioteket, och någon meter högre än kajen.

Lekplatsen är placerad i den del av parken som ligger närmast biblioteket. På det läget har man markhöjden kring biblioteket samt en rad med lindar som rygg. Mellan lindraden

Figur 30. Lekplatsen med biblioteket i bakgrunden.

och den huvudsakliga lekytan är en långsmal kulle uppbyggd. Kullen är ca 1,5 m hög.

Iakttagelser

Uppå kullen är det bra utblick över lekplatsen och del av hamnen. Vänd åt andra hållet blir det tydligt att man är i nivå med golvet i biblioteket, och alltså ser rätt in där. Det skapar kontakt och lockar till ett besök. Att stå uppe på kullen känns lite som att stå på en scen, man är synlig från så många håll. Utsattheten uppe på kullen gör att man hellre sätter sig lite längre ned i slänten.

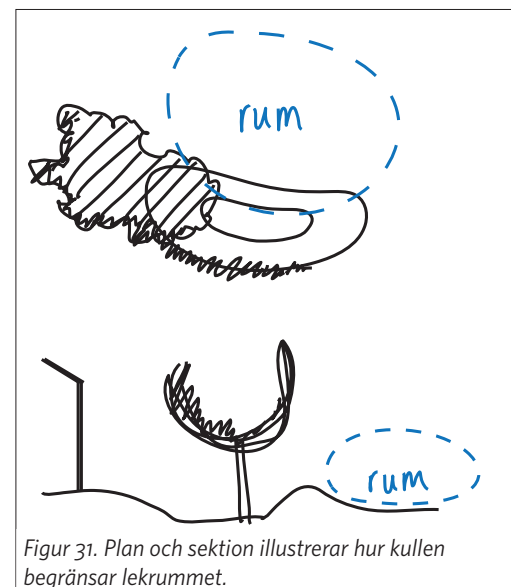
Kullen används mest för rutschkanans lek. Rutschkanan bidrar en hel del till rörelse upp och ned på kullen. Viss lek inne i busklabyrinten mynnar på kullen.

Kullens höjd är så att de flesta ser över den, även om den är en tydlig rumsavdelare. För barnen på lekplatsen upplevs den förstås starkare som en vägg.

Reflektion

Som rumsskapande element fungerar kullen bra. Den avlånga kullen utgör en inramning av platsen, en vägg, som håller om lekplatsen. Den gör så att lekytan begränsas till lekplatsen, och inte öppnar upp sig mot bilvägen och biblioteket (för barn, vuxna kan fortfarande se över).

Man går inte så gärna upp på kullen, om man inte ska leka med ett barn. Det är lätt att känna sig uttittad när man är synlig från så många håll.

Figur 31. Plan och sektion illustrerar hur kullen begränsar lekrummet.

Figur 32. Västervikens lekplats, Strängnäs.

Kvarteret Freja, Strängnäs

© Lantmäteriet, i2012/901

Kvarteret Freja är ett område med nybyggda flerbostadshus på Tosterö i Strängnäs. Husen ligger i en sluttning vid Mälarens strand. Mitt i området går en allmän bilväg, som framför allt används av passerande cyklister och fotgängare, samt av de boende i området.

Byggnaderna är alla orienterade på samma sätt, med gemensamma entréer mot norr, och de flesta balkonger och uteplatser riktade mot söder, med utsikt över sjön.

Iakttagelser

Att följa vägen genom området känns delvis obekvämt. Jag upplever att jag tränger mig på, ser för mycket av människors privata sfär.

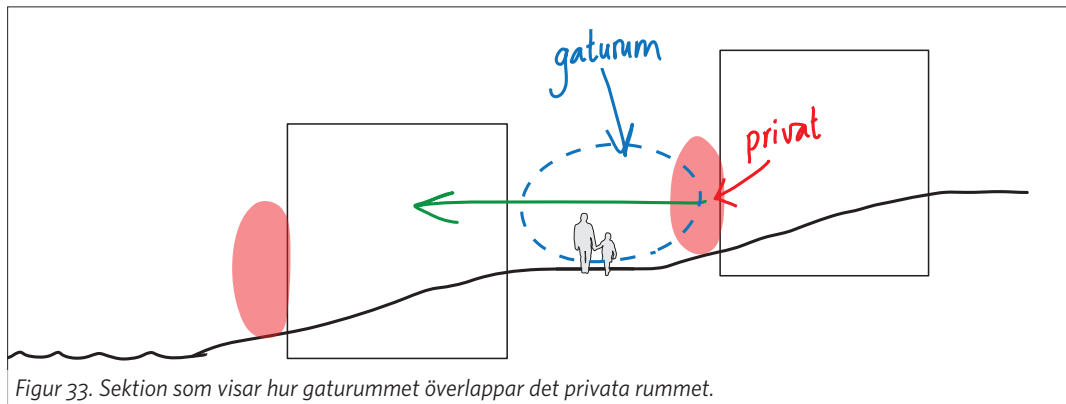
Husen som ligger söder om bilvägen känns naturliga i sin placering. Entréerna är riktade mot gatan, och de privata ytorna är vända bort från gatan. Norr om gatan blir det tvärtom, uteplatser ligger utlämnade och blottade mot gatan, medan entréer är vända bort, uppåt i backen.

Min blick dras nedåt i backen. Dels nedåt längs gatan, men också nedåt mot vattnet. Det gör att man vänder ryggen åt uteplatserna och lämnar dem mer i fred.

Reflektion

Att trapphusens entréer är vända bort från gatan har fört med sig att man varit tvungen att bygga en extra gata inom området, för att kunna komma åt entréer med flyttbilar, räddningsforden etc.

Denna plats upplever jag som ett exempel på när fler olika intressen motverkar varandra, och kräver lösningar som är dåliga ur andra synvinklar. T. ex. att intresset med sjöutsikt väger tyngst, sedan får behov av tillgänglighet och åtkomst för räddningsfordon, flyttbilar etc. anpassa sig, med resultat att utemiljön blir stympad och inte så privat och ombonad som den skulle kunna bli.

Figur 34. De södra husens entréer vetter mot gatan.

Figur 35. De norra husen har sina uteplatser mot gatan.

Pelousen i Hagaparken, Solna

© Lantmäteriet, i2012/901

Hagaparken är en klassisk engelsk park. Där finns en stor pelous, dvs en stor öppen gräsyta. Från att ha använts som promenadområde har gräsmattan i nutid växlat över till område för lek, sol, picknick och andra aktiviteter för både barn och vuxna.

Gräsytan sluttar mjukt och böljande ned mot vattnet. Gräsmattan är omgiven av trädplanteringar och vägar. Grusvägen högst upp i backen ligger på sina ställen ca två meter över och släntar brant ned mot den öppna gräsytan.

Iakttagelser

Den branta slänten högst upp i backen bidrar starkt till en bekvämlighetskänsla, ett rumsskapande.

Människor sitter utspridda över hela slänten. Självklart bidrar det fina vårvädret till

folkmängden. Det är bekvämt att gå ut på den öppna ytan och slå sig ned. Man känner sig inte iakttagen. Platsen är så stor att man tappar kontakten med väggarna, det är lätt att förhålla sig fritt till ytan.

Den sluttande ytan lockar till spring runt i backen. Det är för flackt för att kunna rulla, men tillräckligt flackt för att det ska vara bekvämt att gå/springa hur som helst längs och tvärs höjdkurvorna.

Reflektion

Mängden solbadande och picknickande människor bidrar till bekvämligheten, här finns en kultur av att vistas på gräset. De flesta sitter och blickar nedåt i slänten. Här beror det nog både på att det är fysiskt bekvämast, och på den fina utsikten över vattnet.

Platsen proportioner gör att den känns öppen, horisonten ligger tillräckligt långt borta för att platsen ska upplevas luftig och vidsträckt.

Figur 36. Övergång mellan grusväg och gräsyta.

Figur 37. Hagaparken, Solna.

Vasaparken, Norrmalm, Stockholm

© Lantmäteriet, i2012/901

Vasaparken är en stor park mitt i Vasastaden i Stockholm. I parkens östra del ligger fotbollsplaner och café. Mellan fotbollsplanerna och Dalagatan är det ca 3 m nivåskillnad. Höjdskillnaden tas delvis upp av sittgradängar och murar.

Iakttagelser

Det sluttar svagt från gatan och ned mot fotbollsplanerna, sluttningen brer ut sig över en ganska stor yta. På gradängerna nere vid planerna befinner man sig långt ifrån gatan. Det tillsammans med höjdskillnaden gör att man upplever sig avskärmad från biltrafiken.

Platsen har en skålad form. Den känns inramad och skyddad av både slänter och omgivande byggnader.

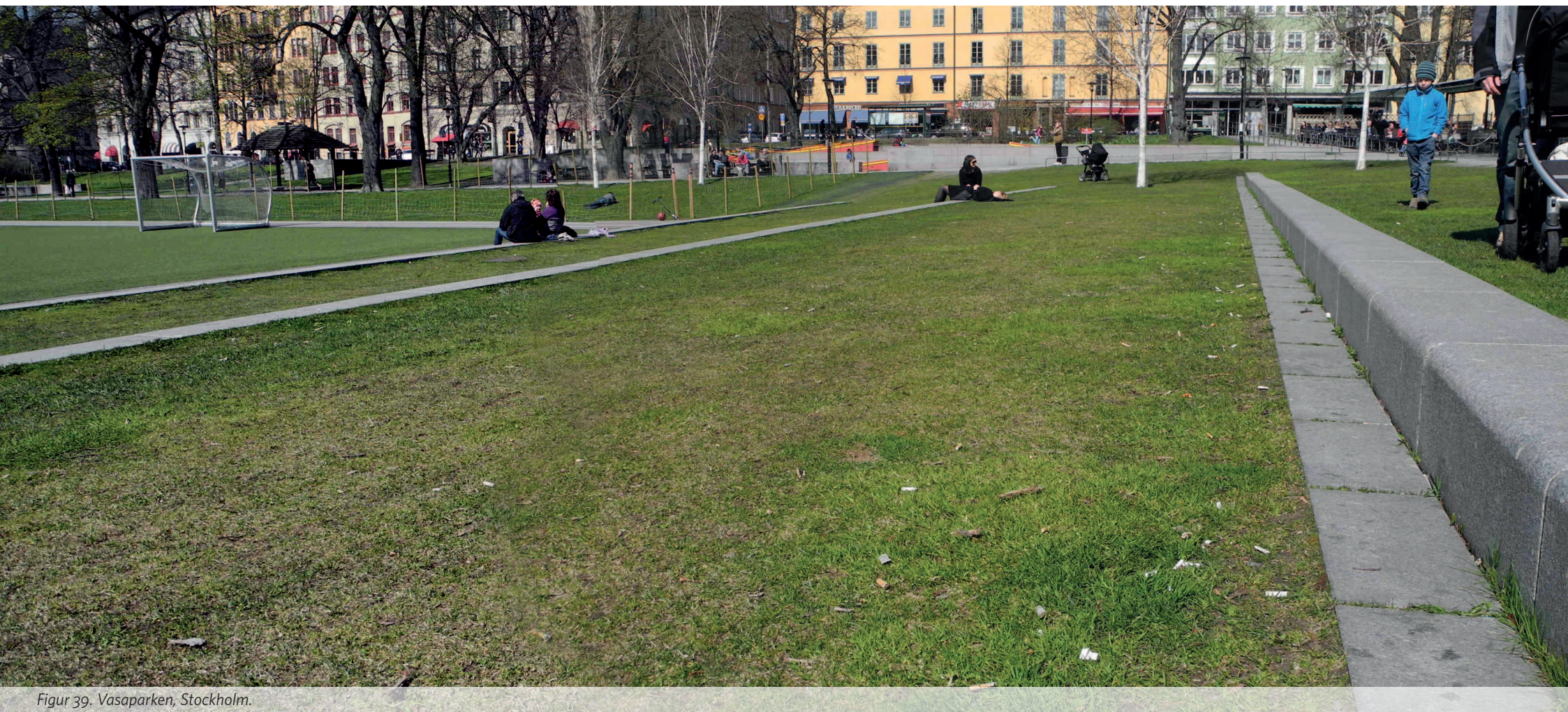
Fotbollsplanerna utgör fokus för uppmärksamhet, det är naturligt att sitta vänd däråt både för att det är där det händer något, och för att det är bekvämt att blicka nedåt i slänten.

Reflektion

Gradängen är för flack för att vara ett ordentligt stöd i ryggen. Även om höjdskillnaden mot gatan är uppemot tre meter, bidrar nog avståndet till vägen mer till den avskiljande upplevelsen än den faktiska nivåskillnaden.

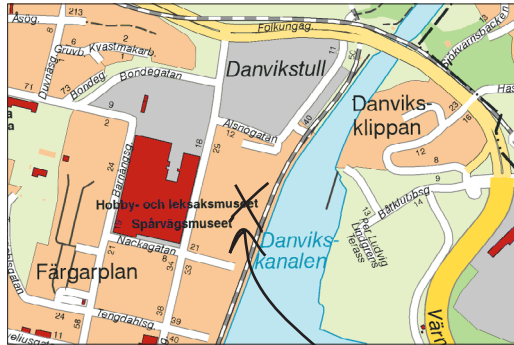

Figur 38. Vasaparken, Stockholm.

Figur 39. Vasaparken, Stockholm.

Mandelparken, Södermalm, Stockholm

© Lantmäteriet, 1:2012/901

Mandelparken är en kvarterspark på Södermalm i Stockholm. Parken består av en stor oval gräsyta omgiven av grusgång och en trädrad. Gräsovalen ligger med ena långsidan

ut mot kajen och dess promenadstråk, i övrigt är gräsytan omgiven av lägenhetshus.

Parken sluttar upp mot lägenhetshusen, så att gräsovalen där är skålad, men ligger i nivå ut mot kajen.

Iakttagelser

Utformningen med skålning upp mot husen, och plant mot kajen, gör att rummet öppnar sig mot kajstråket, och släpper ut en del av parkrummets energi/känsla.

Gräsytan används till viss lek för barn, i övrigt söker man sig helst till ovalens kanter, där det också finns parksoffor. Slutningen

bjuder in till sittplats, man vänder sig mot det öppna vattnet och kajen.

Parkens form väcker sug i benen, lust att springa runt, följa formen, som i en velodrom.

Reflektion

En låg uppvallning mot kajstråket skulle rama in platsen och skapa en mer skyddad atmosfär, upplevelse.

I Mandelparkens botten finns en stor dagvattenbrunn, vilken blockerar för spontana lekar och bollspel på den delen av ytan.

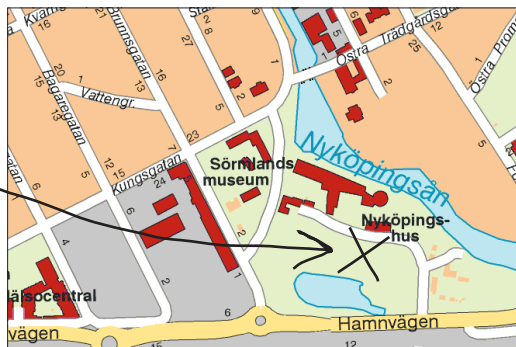

Figur 40. Spontanlek på Mandelparkens gräsoval.

Figur 41. Mandelparken, Stockholm.

Nyköpingshus, Nyköping

© Lantmäteriet, i2012/901

Nyköpingshus i Nyköping omgärdas av stora gräsytor och vallar. På den större öppna gräsytan söder om slottet är marken uppvallad så att en stor grässkål bildas.

Iakttagelser

Att stå högst upp i backen inger en befriande, uppfriskande känsla. Vyn sträcker sig långt bortom den närmaste platsen. Man ägnar sig åt att se sig omkring, titta på andra människor i området.

Den branta backen väcker lust att springa och rulla i backen, en lekfullhet. Barn jagar varandra upp och ned för slänterna.

Längre ned, närmare botten av skålen, känns platsen mer ombonad och skyddad.

Reflektion

Släntens höjd och branta lutning påverkar framför allt kroppens rörelse. Det är inte bekvämt att slå mitt i sluttningen. Så oavsett om man går för att komma ifrån det obekväma, eller om man springer för att det är roligt, är det här en plats som manar till rörelse.

Nere på botten har platsen en helt annan karaktär, och har istället kvaliteterna av en konkav plats – skyddad och lugn. Skålen är dock tillräckligt vid för att det ska kännas öppet och fritt.

Figur 42. Branta slänter lockar till spring.

Figur 43. Nyköpingshus, Nyköping.

Brandholmen, Nyköping

© Lantmäteriet, i2012/901

Den besökta platsen består av en upphöjd gräsvall i form av oval.

Iakttagelser

Formen och upphöjningen väcker en lekfull och fartfylld känsla. Både barn och vuxna lockas att springa längs vallen, leka och jaga. Vallen är tillräckligt hög för att skapa utsikt över platsen, och tillräckligt låg för att vuxna enkelt ska kunna hålla uppsikt på sina barn (vilket känns tryggt, med tanke på närheten till vattnet).

Formen piggar upp och inbjuder till lek i en annars ganska platt och enförmig miljö.

Reflektion

Gräsformationerna verkar inte ha annat än dekorativ funktion. Gräsvallen är för låg för

att fungera som vägg för andra än riktigt små barn. Att sitta eller ligga i gropen är säkert mysigt en solig dag.

Det som stör mest är de ditlagda stenblocken. De kanske är tänkta att pigga upp, eller för att klättra på, men de känns mest som att de ligger i vägen. Funktionsmässigt fungerar de som lekredskap, men estetiskt skulle det kännas lugnare om stenarna antingen togs bort, eller var mycket större och delvis nergrävda.

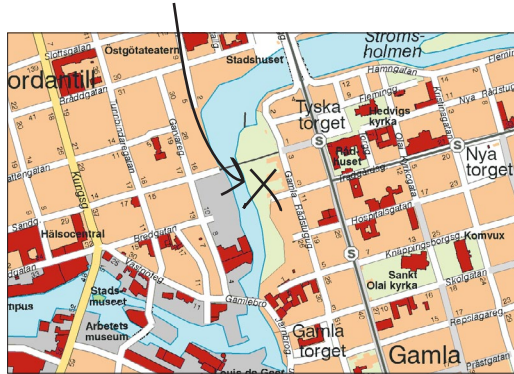

Figur 44. Brandholmen, Nyköping.

Figur 45. Brandholmen, Nyköping.

Strömparken, Norrköping

© Lantmäteriet, i2012/901

Strömparken ligger i centrala Norrköping. Parken tar upp den höjdskillnad som finns mellan gatan och Motala ström. Genom parken går en liten konstgjord bäck parallellt med strömmen.

I den norra delen är det en något högre stödmur i stål som tar upp höjdskillnaden mellan gatan och parkytan. Ovanför muren är den svagt lutande marken planterad med perenner.

I den södra delen av parken är gräsmattan terrasserad med några stödmurar i sitt höjd. Dessa tar tillsammans med en liten slänt upp nivåskillnaden mellan gångvägen och det lilla vattendraget i parken.

Iakttagelser

Norra delen. Parken upplevs som en nedsänkt oas i stadens brus. En frizon. Även det mesta av stadens ljud är utblockerat av vattenljuden i strömmen och den byggda laxtrappan. Här känns det som att sitta i en trygg liten bubbla. Det känns väldigt naturligt och bekvämt att sätta sig på en av bänkarna som har ryggen mot muren.

Södra delen. Här finns ingen bilväg i närheten som stör lugnet. Sluttningen ned mot vattnet gör att man vänder sig ditåt. Murarna är på lagom höjd för att kunna sitta bekvämt. Ryggen är mot passerande på gångvägen, men grässlätten skapar tillräckligt med avstånd

och höjdskillnad för att det ska kännas bekvämt att sitta där. Blicken dras mot vattnet och mot andra sidan strömmen.

Reflektion

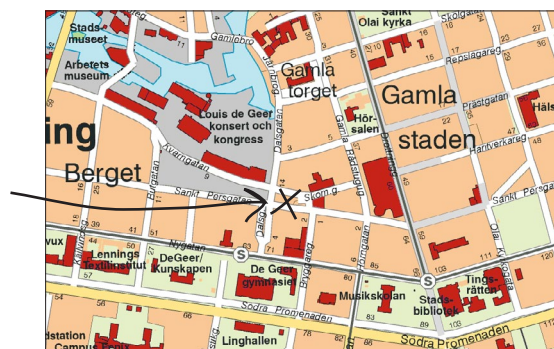
Planteringen ovanpå muren skapar ett avstånd till gatan, som gör att det känns tryggt att sitta där även om man varken ser eller hör om någon passerar på gatan. Det är tillräckligt stor barriär för att man ska känna sig isolerad.

En liten lekplats ligger på en högre nivå än den södra delens murgradäng, vilket bidrar fint till att dela in den långsmala parken i flera olika rumsligheter.

Figur 47. Strömparkens södra del med grässlänt och låga stödmurar.

Chamberts plats, Norrköping

© Lantmäteriet, i2012/901

Chamberts plats ligger centralt i Norrköping. Det är en plats mitt i en trafikyta, omgärdad av gator och bebyggda kvarter.

Platsen består av en liten kulle, som tar upp höjdskillnaden mellan två av gatorna. Höjdkurvorna verkar illustreras av murar och kantsten i grässlutningen. Delar av gradängens avsatser är hårdgjorda med smågatsten.

Ett gångstråk leder snett upp på kullen, tar slut där uppe och orsakar en stig över gräset för de som genar över ytan.

Iakttagelser

Det känns naturligt att hålla sig vid de nedre kantstenslinjerna, som om de vore sittplatser i en gradäng. Stående i slänten med kantsten vänder jag mig nedåt i höjdriktningen, och

blicken följer efter. Där finns ingen utsikt att titta på, man blickar rakt in i en husgavel.

De olika riktningarna och materialen förvirrar mig. Är det meningen att man ska slå sig ned någonstans?

Linjerna är fina och svepande. De drar blicken och rörelsen med sig. När man går i gångarna som bildas mellan murarna leds man vidare ut på den terrasserade grässlänten, men så att man går på gräsmattan och nöter bort gräset.

Reflektion

Jag ställer mig frågande till vad syftet med platsen är. Är det en plats att passera? Eller att uppehålla sig på? Det finns inget att göra här, så jag tolkar det som att det är en plats man passerar. Det är inte tillräckligt avskilt eller ombonat för att man ska vilja sätta sig ned, den upphöjda marken gör att man syns alldeles för bra.

Stråken som bildas mellan murarna orsakar mycket slitage på gräsmattan. Där skulle annat markmaterial fungerat bättre.

På Chamberts plats vill man vända sig nedåt i slänten, men där finns inget att se, ingen anledning att sätta sig i terrassen. Varför finns

de just där? Händer det någonsin något där? Platsen är fin till form och material, men känns konstig i kroppen.

Figur 48. Gångstråk upp på höjden.

Figur 49. Utsikt från Chamberts plats.

Figur 50. Chamberts plats, Norrköping.

Diskussion

Eftersom jag under varje enskild plats tagit upp hur de olika platsernas utformning påverkar upplevelsen, ibland hur det hade kunnat göras annorlunda, hur man kunnat uppnå annat resultat, och hur mina iakttagelser stämmer överens med teorin, kommer jag här diskutera mer kring de övergripande frågorna, samt jämföra några platser med varandra.

Jämförande reflektioner

Många av teorierna visade sig stämma bra överens med mina upplevelser och iakttagelser.

Lutande mark har nästan alltid startat en rörelse, triggat en lust att gå eller springa. Nedför, uppför, runt. Rörelsen är igångsatt. T. ex. vid Nyköpingshus och Brandholmen. Den plats som inte lockade till spring var framför allt Stora torget i Falun, och det bedömer jag beror på torgets markbeläggning (kullersten). Vuxna kanske inte rusar runt på torg annars heller, men hos barn brukar lekluften ta överhand.

Vid en jämförelse av Brandholmen och Nyköpingshus kan man se att de båda består av en gräsvall, som skapar en konkavt formad yta inne i sig. Platserna är dock av helt olika karaktär och med olika skala. Nyköpingshus

är en stor konkav form, nere på botten kan man söka skydd och lä. Uppe på slänten har man god utsikt över ett större område, och man känner av väder och vind. På Brandholmen måste man ligga platt ned om de låga vallarna ska ge vindskydd. Är man liten, eller har lugn att ligga stilla så kan det vara nog så mysigt. Men det är en plats som är för liten för att rymma många personer, det känns för intimt för flera sällskap.

Vasaparken och Mandelparken är också parker med konkav form. Vasaparken är mer sluten, upplevs lite som en vid gryta. Där är väldigt trevlig och skönt på vår och höst, men känslan jag får är att där är varmt och hett på sommaren (jag har inte varit där i det vädret). Vilket stämmer med teorin att det blir varmare i konkava former.

Mandelparkens konkava form har en öppning längs långsidan. Öppningen gör att parken känns luftigare och svalare. Att marken är plan mot kajstråket gör att parkkänslan till viss del glider ut. En låg vall mellan gräsyten och det passerande kajstråket skulle antagligen hållit ihop rummet mer, samtidigt som man skulle bevarat luftigheten.

Både Hagas pelouse och Faluns stora torg består av två stora lutande plan, men framkallar

helt olika känsla. I Haga är det bekvämt att sätta sig ned, vilket skulle kännas konstigt i Falun. Detta anser jag bero på flera saker. Dels så är torget belagt med ett hårt och knöligt markmaterial, vilket inte bjuder in till att sitta ned, dels så har människor som är där ett ärende, de passerar förbi, och man skulle avvika från mönstret om man satte sig ned, vilket inte heller känns bekvämt. Byggnaderna – med sina fönster – som omger torget bidrar till känslan av att kunna vara iakttagen. Skulle torget vara mer inbjudande om det var en grässlänt? Ja, antagligen. Man skulle i så fall sätta sig med ryggen mot kyrkan och blicka nedåt. En annan viktig skillnad är att Haga är en så väldigt mycket större plats, helt annan rymd. Där finns också en tradition av att vistas på gräsyten. I Falun har man istället förstärkt känslan av kyrkans makt och styrka.

I Strömparken är slänterna skarpt terrasserade, vilket enligt teorin skulle sända ut en spänd och aggressiv känsla. Jag tyckte mig inte känna av det, utan tolkade murarna och terrasserna som ett stadsmässigt formspråk, och ett tydliggörande av nivåskillnaderna.

Slanter är på flera platser ordnade för att fungera som stöd i ryggen (dock inte ryggstöd). I Vasaparken är slänten ganska hög, men för flack för att upplevas som ett

ordentligt stöd. Det upplevs annorlunda i Strömparken, där slänten terrasseras med en mur precis bakom sittplatser, man känner sig på den platsen mycket mer omhuldad och skyddad. Det visar på det teorin säger, att man med golv, slänt och horisont kan bygga upp helt olika typer av rum. Det visar också på hur viktiga proportionerna är, att avståndet i plan till släntkrönet påverkar minst lika mycket som släntkrönets höjd.

Denna koppling mellan avstånd i höjd och avstånd i plan – dvs lutningen på marken – och hur den påverkar rumslighet tycker jag är outredd i litteraturen. Jag tror inte att det är så enkelt att det handlar enbart om det faktiska avståndet ("fågelvägen") mellan två punkter, utan att höjdriktningen mellan punkterna också har en påverkan. Hur dessa parametrar – avstånd i höjd och plan, avstånd och riktning – interagerar skulle vara intressant att utforska mer.

Befintlig litteratur

Jag har använt mig av litteraturens begrepp för att beskriva landskapets utformning (plan, konkav, konvex etc). Dessa begrepp är till viss del missvisande, eftersom de beskriver en form men också avser att beskriva en typ av nivåskillnad. En höjd (kallad ås eller konvex) behöver ju inte ha en geometriskt

konvex form, utan kan lika gärna vara en spetsig höjd med konkava former på slänterna. På svenska skulle det vara bättre att använda sig av andra uttryck, t ex punkthöjd och grop, än konvex och konkav.

Jag har funnit att mycket av den litteratur jag läst inom ämnet höjdsättning behandlat den matematiska delen av arbetet. Hur man räknar ut rätt lutning, hur arbetet uppfyller ställda krav och normer. Ytterst lite behandlar den rumsliga upplevelsen av markmodellering, och av det jag funnit finns inte så många olika teorier eller åsikter. Detta förvånade mig, med tanke på hur stor del höjdsättning är i landskapsarkitektens yrkesutövning. (Jmf med t. ex. växtlighet – ett annat stort område inom landskapsarkitektur – där marknaden svämmas över av olika slags uppslagsverk och inspirationslitteratur.)

Avsaknaden av litteratur har gjort att jag frågat mig när och hur man skaffar sig kunskap om den rumsliga aspekten av höjdsättning. Min uppfattning är att kunskapen till stor del överförs i det muntliga samtalet mellan lärare–elev eller mellan kollegor, kring ett konkret projekt.

Allmän problematik

Som projekterande landskapsarkitekt möts

jag ofta av en ambition att göra platser så plana som möjligt, trots att världen inte ser ut så. Plana ytor behövs visserligen för att underlätta parkering, möblering, framkomlighet, angöring till entréer, etc. Men varje plan yta innebär ofta större höjdskillnader som måste tas upp någon annanstans.

Med det här arbetet anser jag mig visa att helt plan mark inte ens är önskvärt, att platser blir mer intressanta, trivsamma och levande med olika typer av markformer. De olika platsanalyserna har stärkt min uppfattning att olika former på mark bidrar till att förstärka och framkalla olika känslor. Det kan alltså vara ytterst intressant att skapa nivåskillnader, även om det inte är nödvändigt p g a praktiska skäl.

Följdfrågor

Arbetet med examensarbetet väcker följdfrågor. Att utgå från mina egna erfarenheter är trots allt en begränsande faktor. Hur påverkar mina år som projekterande landskapsarkitekt upplevelsen? Gör de mig mer eller mindre objektiv? Är mina upplevelser allmängiltiga? Hur kan man undersöka likheter/skillnader mellan upplevelser hos olika personer? Hur mycket av upplevelsen/känslan är beroende av platsen, och hur mycket spelar, ålder, kroppslängd, kulturell

bakgrund, yrke, väder etc. in?

Går det att tydligare urskilja och säkerställa vad i upplevelsen som beror på just marken? Hur visa att det inte beror på växtlighet? Väder? Bebyggelse? Dagens humör?

Hur stärka inflytande?

Vid uppstarten av ett gestaltnings-/projekteringsuppdrag, så finns oftast en mängd fasta ramar att förhålla sig till (tillgänglighet, omgivande terräng, avvattnings, framtida skötselmetod, etc.). Men att höjdsättning ofta görs med hänsyn till det tekniska som högsta prioritet ser jag som ett problem. Jag anser att lösningen blir bättre när det rumsliga får väga lika tungt som det tekniska. Detta underlättas om landskapsarkitekter får delaktighet tidigare i projekt, med möjlighet att påverka utformning och placering av t. ex. byggnader också. Det är viktigt att komma ihåg att landskapsarkitektens kunskap är viktig och unik, att vår kunskap om rumslighet bör få större inflytande, att de som ritat byggnader (oftast) inte har full koll på markens nivåer. Hävda rätten att låta höjdsättningen ingå i det gestaltande arbetet, inte bara vara en teknisk lösning.

Det är sällan den här aspekten av höjdsättning diskuteras rent konkret på samma sätt

som t. ex. markmaterial och växtval. Kan det vara så att vi alltför ofta är låsta till yttre omständigheter, så att det inte finns så många möjligheter att forma marken? Ibland handlar projekt rent krasst om att trola med knäna, när omgivning är fix, husens läge och utbredning är låsta. Jag tror att yrkeskåren kan vinna på att man redan under studietiden övar fler aspekter av höjdsättning mer aktivt, istället för att det blir något man märker av och lär sig allteftersom man jobbar med det.

Slutsats

Arbetet med detta examensarbete har lett mig till slutsatsen att markens nivåskillnader är en tillgång i gestaltningsarbetet. Vi landskapsarkitekter bör se denna tillgång, och stärka vårt inflytande. Använda

nivåskillnader som ett sätt att skapa rumslighet, intimitet, tydlighet, leda människor i en viss riktning, skapa vyer åt ett visst håll.

Min erfarenhet är att det i det dagliga höjdsättningsarbetet finns alldeles för lite svängrum för den rumsliga höjdsättningen.

Jag anser att det är tydligt att höjdsättning inte enbart är ett sätt att ta hand om tekniska aspekter, alltså inte enbart en "ingenjörsyssla". Det är viktigt att i designprocessen fundera över vilken känsla man vill förmedla, och hur man med hjälp av höjdsättningen kan förstärka det. Min uppmaning är: låt inte höjdsättning bli en uppgift för ingenjörer. Använd det som ett designverktyg lika starkt som materialval och växtlighet.

Figur 51. Även små kullar inspirerar till lek och rörelse. Sagolekplatsen i Malmö.

Referenser

Tryckta källor

Booth, N. (1983). *Basic Elements of Landscape Architectural Design*. New York: Elsevier Science Publishing.

Dee, C. (2012). *To Design Landscape: Art, Nature & Utility*. Abingdon: Routledge.

Leatherbarrow, D. (2004) *Topographical Stories: Studies in Landscape and Arcitecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Loidl, H. & Bernard, S. (2003). *Opening Spaces: Design as Landscape Architecture*. Basel: Birkhäuser.

Petschek, P. (2008). *Grading for Landscape Architects and Architects*. Basel: Birkhäuser.

Muntlig källa

Ann Bergsjö, landskapsarkitekt, professor SLU, 2013-09-20.

Elektroniska källor

SMHI (2014). *Hydrologiska begrepp*. <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/hydrologiska-begrepp-1.29125> [2014-09-03]

Trafikverket (2014). *Masshantering*. <http://www.trafikverket.se/Privat/Projekt/Vasternorrland/E4-Sundsvall/Miljo/Masshantering/> [2014-09-03]

Bildreferenser

Författaren är fotograf och illustratör till samtliga bilder.